

KULTURA I WARTOŚCI
ISSN 2299-7806
NR 4(12)/ 2014
KOMUNIKATY
I SPRAWOZDANIA,
s. 125–131

MORALNOŚĆ
– **MIĘDZY TEORIĄ A ŚWIATEM PRZEŻYWANYM**
Toruń, 25 września 2014

Tomasz Siwiec

Pojęcie świata przeżywanego jest obecne w filozofii od niemal osiemdziesięciu lat, jednak trudno jednoznacznie określić, jakie znaczenie posiada ono w ramach etyki filozoficznej. Jeśli rację ma Niklas Luhmann twierdząc, że „świat przeżywany jest jednym z najbardziej owocnych wynalazków konceptualnych naszego stulecia”¹, to pytanie o teoretyczną doniosłość świata przeżywanego dla etyki nie jest bynajmniej bezpodstawne.

Od czasu opublikowania przez Edmunda Husserla pracy *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendentalen Phänomenologie* (1936) pojęcie świata przeżywanego uległo daleko posuniętej ewolucji. Droga, jaką przeszło ono od późnej filozofii Husserla przez fenomenologiczne analizy świata społecznego Alfreda Schütza, społeczny konstruktywizm Thomasa Luckmanna aż po hermeneutyczną socjologię wiedzy Hansa-Georga Soeffnera, potwierdza jedynie trafność stwierdzenia Jürgena Habermasa, który w *Teorii działania komunikacyjnego* pisał, że „obszar obiektów będących w polu zainteresowania nauk społecznych obejmuje wszystko, co podpada pod określenie »składniki świata przeżywanego«”². Pojęcie świata przeżywanego przebyło długą i meandryczną drogę, wychodząc od filozofii Husserla, aby następnie za sprawą Alfreda Schütza i jego współpracowników (Arona

¹ N. Luhmann, *Die Lebenswelt – nach Rücksprache mit Phänomenologen*, [w:] *Protosociologie im Kontext „Lebenswelt“ und „System“ in Philosophie und Soziologie*, red. G. Preyer, G. Peter, A. Ulfig, Humanities Online, Frankfurt am Main 2000, s. 268: „Die Lebenswelt, das ist eine der erfolgreichsten Worterfindungen dieses Jahrhunderts”.

² J. Habermas, *Teoria działania komunikacyjnego*, t. I: *Racjonalność działania a racjonalność społeczna*, tłum. A. M. Kaniowski, PWN, Warszawa 1999, s. 201.

Gurwitscha, Thomasa Luckmanna, Petera L. Bergera, Richarda Grathoffa) z nowojorskiej New School for Social Research zadomowić się na obszarze nauk społecznych. W ostatnich latach również wśród filozofów wyraźnie widać ponowne zainteresowanie pojęciem świata przeżywanego. W 2008 roku w Essen odbył się XXI. Niemiecki Kongres Filozoficzny (*Deutscher Kongress für Philosophie*) zatytułowany „Lebenswelt und Wissenschaft”, który stanowił silny impuls dla rozwoju niemieckojęzycznych badań nad różnymi aspektami świata przeżywanego³. Wkrótce potem Julian Nida-Rümelin opublikował pracę *Philosophie und Lebensform*, w której usiłował dokonać uzasadnienia racjonalno-normatywnych struktur świata przeżywanego, zaś Rahel Jaeggi z frakfurckiego Instytutu Badań Społecznych w książce *Kritik von Lebensformen* przedstawiła krytykę sposobów życia w perspektywie politycznych struktur liberalnego państwa prawa⁴. W Polsce koncepcja świata przeżywanego stała się znana na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych dzięki publikacjom pod redakcją Zdzisława Krasnodębskiego⁵. Całkiem niedawno zaś ponownie przypomniał ją Sławomir Mandes w monografii *Świat przeżywany w socjologii*⁶.

Dla etyki rozumianej jako teoria moralności, pojęcia *Lebensweltu* posiada kapitalne znaczenie. W tradycyjnym pytaniu „co powinienem zrobić”, dochodzi do głosu nie tylko praktyczność etyki, ale także konieczność powiązania ze sobą wiedzy i działania z jednoczesnym uwzględnieniem ich wzajemnej niesprowadzalności do siebie. Jak zauważa Günter Abel „wiedza i działanie [...], to ludzkie aktywności, które wypływają ze świata przeżywanego i w nim się realizują”⁷. Stąd też każda próba teoretycznego ujęcia ich wzajemnej relacji oznacza jednocześnie konieczność zbudowania jakiejś teorii świata przeżywanego, która powinna zmierzać w kierunku krytycznej rekonstrukcji jego normatywnych struktur. Tym samym nieuniknione

³ Por. *Lebenswelt und Wissenschaft - XXI. Deutscher Kongress für Philosophie 15. – 19. September 2008. Universität Duisburg-Essen, Campus Essen*, <http://www.dgphil2008.de> [dostęp: 2 marca 2015 r.].

⁴ Por. J. Nida-Rümelin, *Philosophie und Lebensform*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 2009; R. Jaeggi, *Kritik von Lebensformen*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 2013.

⁵ Por. *Fenomenologia i socjologia: zbiór tekstów*, red. Z. Krasnodębski, PWN, Warszawa 1989; *Świat przeżywany: fenomenologia i nauki społeczne*, red. Z. Krasnodębski, PIW, Warszawa 1993.

⁶ S. Mandes, *Świat przeżywany w socjologii*, Wyd. UW, Warszawa 2012.

⁷ G. Abel, *Sprache, Zeichen, Interpretation*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1999, s. 300, cyt. za: A. Przyłębski, *Etyka w świetle hermeneutyki*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2010, s. 146.

staje się pytanie o uzasadnienie etyki oraz sposób ufundowania ważności (*Geltungsfundierung*) moralnego doświadczenia. Wypada bowiem zgodzić się z Bernhardem Waldenfelsem, że „gdy nie zważa się na doświadczenie, z którego wyrastają konstrukcje, te ostatnie stają się substrukcjami, podsuwanymi pod dane doświadczenia. [...] W ten sposób doświadczenia stają się ekspertyzami, działania – procedurami, a formy – formułami”⁸.

Poszukując odpowiedzi na pytanie o możliwość etyki świata przeżywanego⁹, toruńskie środowisko filozoficzne zorganizowało w dniu 25 września 2014 roku konferencję naukową *Moralność – między teorią a światem przeżywanym*. Celem konferencji była próba udzielenia odpowiedzi na trzy podstawowe pytania: (1) czy pojęcie świata przeżywanego w etyce filozoficznej jest teoretycznie istotne, (2) czy i w jakim stopniu zawiera ono potencjał zdolny do wygenerowania spójnej teorii moralności, (3) czy zmienia coś ono w utartych sposobach myślenia etyków o moralności? Dążąc do realizacji celu, organizatorzy zaproponowali zogniskowanie tematyki referatów w dwudziestu trzech obszarach tematycznych (między innymi: Świat przeżywany a problem uzasadnienia etyki filozoficznej; Normatywny porządek świata przeżywanego; Napięcie między teorią moralności a praktyką moralną; Pojęcie *ethosu* i moralności przeżywanej). Efektem wykreślonej w ten sposób tematyki było trzynaście referatów wygłoszonych przez przedstawicieli dziesięciu krajowych ośrodków akademickich.

Konferencję otworzył prof. dr hab. Jarosław Rolewski (przewodniczący rady programowej) oraz dr hab. Ryszard Wiśniewski (kierownik naukowy konferencji) odczytując list od profesora Bernharda Waldenfelsa (Ruhr-Universität Bochum) oraz profesora Manfreda Sommera (Christian-Albrechts-Universität zu Kiel), którzy sprawowali honorowy patronat nad konferencją. Profesor Waldenfels w liście zatytułowanym *Świat życia niegdyś i dzisiaj* nakreślił krótko historię pojęcia „świat przeżywany” oraz wskazał na zasadnicze obszary jego możliwej aplikacji, natomiast profesor Sommer w krótkim eseju „*Sila prawdy*”, czyli *krótka medytacja nad ideą fenomenologii*, analizował,

⁸ B. Waldenfels, *Świat życia pomiędzy codziennością a niecodziennością*, [w:] Tegoż, *Topografia obcego*, tłum. J. Sidorek, Oficyna Naukowa, Warszawa 2002, s. 58.

⁹ Por. A. Brenner, *Gibt es eine Ethik der Lebenswelt?*, „*Analecta Husserliana. The Yearbook of Phenomenological Research*”, *Phenomenology of Life. From the Animal Soul to the Human Mind*, Vol. XCIII, ks. I: *In Search of Experience*, red. A.-T. Tymieniecka, Springer, Dordrecht 2007, s. 253–267.

w jaki sposób tytułowa idea fenomenologii realizuje się w pojęciu świata przeżywanego.

Jarosław Rolewski (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) w referacie zatytułowanym *Husserlowskie pojęcie świata przeżywanego* przedstawił ideę świata przeżywanego z okresu późnej filozofii Husserla, zaś Janusz Sidorek (Szkoła Główna Handlowa w Warszawie) w wystąpieniu *Horyzont świata życia* przybliżył Husserlowską naukę o horyzontach, w perspektywie której warto raz jeszcze postawić pytanie o jedność doświadczenia świata życia.

Marcin Pietrzak (Uniwersytet Opolski) w referacie *Perswazja cyniczna a ogołacanie świata przeżywanego* zwrócił uwagę, że cyniczne wyjałowienie świata przeżywanego jest drogą do zbudowania nowej moralności opartej na wolnościowym lub władczym rdzeniu aksjologicznym. Z drugiej zaś strony – przekonywał referent – gdziekolwiek pojawia się władczy lub wolnościowy dyskurs moralny, wolno się domyślać towarzyszącego mu wyjałowienia sfery moralnej świata przeżywanego.

Adam Kubiak (Uniwersytet Rzeszowski) w wystąpieniu *Pustka po przeżytym – o doświadczeniu niemożliwym* mówił o przemieszczeniach kulturowego doświadczenia niemożliwego, bliskiego kategorii transformacyjnego doświadczenia granicznego Jaspersa, a częściowo identyfikowanego przez La Caprę z doświadczeniem traumatycznym. Główne wątki referatu skupione były wokół pytań o moralne doświadczenie niemożliwe, możliwość niemistyfikacyjnej refleksji nad tymi doświadczeniami oraz kreację przeżywania doświadczenia pustego.

Leszek Kopciuch (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej) w referacie zatytułowanym *Powinność przeżywana – koncepcje etyczne fenomenologii niemieckiej* zaprezentował różne wersje rozumienia powinności przeżywanej, odwołując się do tekstów Maxa Schelera, Nicolaia Hartmanna, Dietricha von Hildebranda, Johannesesa Hessena oraz Hansa Reinera. Wychodząc od tezy mówiącej o źródłowości i pierwotności doświadczenia moralnego, wskazywał na kłopotliwy moment tego doświadczenia zawarty w fenomenie iluzji aksjologicznych.

Waldemar Kwiatkowski (Uniwersytet Medyczny w Łodzi) w referacie *Ethologiczne źródła etyki. O filozoficznym ugruntowaniu moralności* odwołał się do słynnego passusu z *Listu o „humanizmie”* Martina Heideggera i wskazał na „nieszkolny” sposób rozumienia etyki przez filozofa z Freiburga. Do filozofii Martina Heideggera odniosła się również w swoim wystąpieniu Małgorzata Bogaczyk-Vormayr (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza) w swoim wystąpieniu pt. *Gelassenheit, albo o aktualności życia filozoficznego*. Referentka dokonała

analizy dwóch form życia (resp. działania) umysłu – „rechnendes Denken” vs „besinnliches Denken”, jako prowadzących do dwóch postaw w obrębie świata życia codziennego. Następnie postulowana przez filozofa „Gelassenheit zu den Dingen” została skonfrontowana z innymi formułami życia filozoficznego lub etycznego: Husserla „Lebensformen als Selbstregelung”, Jaspersa „philosophische Lebensführung” oraz Gadamera „Behandlung”.

Druga część konferencji skupiona była wokół zagadnień z obszaru etyki stosowanej. W referacie *Nie(ch) spotkają się nasze światy! Doświadczenie moralne wobec roszczeń profesjonalnej etyki* Wojciech Zieliński (Uniwersytet Gdański) postulował, aby świat profesjonalnej etyki i zwyczajnej doli moralnej czerpały częściej i głębiej ze wzajemnych spotkań. Miejsce takich spotkań upatrywał referent w mikrospołecznym wymiarze relacji społecznych. Zieliński sygnalizował również możliwość nie spotkania się obu światów. Z jednej strony życie codzienne wolne od etyki, z drugiej – etyka życiem niepobrudzona.

Iwona Stachowska (Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie) w referacie *Wstręt – cielesne obrzydzenie czy strażnik moralności* usiłowała rozpoznać, jakie związki zachodzą między wstrętem a moralnością. W przypadku wstrętu, w ślad za afektem pojawia się określony sąd wartościujący, który pod warstwą opisu odsłania normatywny kontekst analizowanego fenomenu. Wystąpienie Stachowskiej stanowiło zatem próbę normatywnego ujęcia wstrętu, potraktowania go nie tyle jako afektu, co postawy, „nastawienia do” o charakterze wartościującym i oceniającym; postawy zakorzenionej w „świecie przeżywanym”.

Wystąpienie Anny Walczak (Uniwersytet Łódzki) *Etyka wpisana w codzienność wychowania – od nieuchronności do możliwości* podejmowało problematykę z obszaru filozofii wychowania i etyki stosowanej. Referentka przekonywała, że codzienność wychowania jest placem gry między koniecznością i możliwością etycznego działania pedagogicznego. Jej specyfika (będąc jednoznaczna i niejednoznaczna, racjonalna i nieracjonalna, swojska i obca, stała i zmienna, jasna co do swej wymowy i podejrzana) nie pozwala na „przycięcie” w rozmiarze uniwersalnym zasad i przewidywanych efektów etycznego działania. W tej sytuacji niezmiernie trudno wyważyć deontologię z poszanowaniem prawa pedagoga do autonomii podmiotowej, jak również z docenienia przeżywania przez niego i wychowanka codzienności wychowania.

W referacie *Doświadczenie moralne a przeżycie etyczne w kontekście sporu o klauzulę sumienia* Ryszard Wiśniewski (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) analizował napięcie między praktyką moralną a teorią etyczną. Odwołując się do osławionej klauzuli sumienia (lekarzy i aptekarzy) referent analizował, w jaki sposób etyka zawodowa popada w sprzeczność z podmiotowym doświadczeniem moralnym.

Konferencję zamknął referat Józefa Kożuchowskiego (Wyższe Seminarium Duchowne w Elblągu) pt. *Krytyka konsekwencjalizmu w ujęciu Roberta Spaemanna*, w której referent przedstawił poglądy niemieckiego etyka na teorie konsekwencjalistyczne, obrazowane sporem z Peterem Singerem.

Konferencję podsumował i zamknął Jarosław Rolewski, który zapowiedział opublikowanie tekstów powstałych na kanwie wygłoszonych referatów w publikacji pokonferencyjnej, w której znajdują się również tłumaczenia artykułów przygotowane przez autorów zagranicznych: Gerharda Schulze'go, Bernharda Waldenfelsa, Hansa Lenka, Gérarda Rauleta, Manfreda Sommera, Friedo Rickenena.

Bibliografia

- Abel G., *Sprache, Zeichen, Interpretation*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1999.
- Brenner A., *Gibt es eine Ethik der Lebenswelt?*, „Analecta Husserliana. The Yearbook of Phenomenological Research”, *Phenomenology of Life. From the Animal Soul to the Human Mind*, Vol. XCIII, ks. I: *In Search of Experience*, red. A.-T. Tymieniecka, Springer, Dordrecht 2007.
- Fenomenologia i socjologia: zbiór tekstów*, red. Z. Krasnodębski, PWN, Warszawa 1989.
- Habermas J., *Teoria działania komunikacyjnego*, t. I: *Racjonalność działania a racjonalność społeczna*, tłum. A. M. Kaniowski, PWN, Warszawa 1999.
- Jaeggi R., *Kritik von Lebensformen*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 2013.
- Lebenswelt und Wissenschaft - XXI. Deutscher Kongress für Philosophie 15. – 19. September 2008. Universität Duisburg-Essen, Campus Essen*, <http://www.dgphil2008.de> [dostęp: 2 marca 2015 r.].
- Luhmann N., *Die Lebenswelt – nach Rücksprache mit Phänomenologen*, [w:] *Protosozologie im Kontext „Lebenswelt“ und „System“ in Philosophie und Soziologie*, red. G. Preyer, G. Peter, A. Ulfig, Humanities Online, Frankfurt am Main 2000.

- Mandes S., *Świat przeżywany w socjologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.
- Nida-Rümelin J., *Philosophie und Lebensform*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 2009.
- Przyłębski A., *Etyka w świetle hermeneutyki*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2010.
- Świat przeżywany: fenomenologia i nauki społeczne*, red. Z. Krasnodębski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1993.
- Waldenfels B., *Świat życia pomiędzy codziennością a niecodziennością*, [w:] Tegoż, *Topografia obcego*, tłum. J. Sidorek, Oficyna Naukowa, Warszawa 2002.

TOMASZ SIWIEC, M.A., doctoral candidate in the Chair of Axiology and Social Ethics, Department of Philosophy, Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland.
E-mail: tomaszsiwiec8@wp.pl

